

UDK 811.163.42*37
Izvorni znanstveni rad
Primljen 21. siječnja 2002.
Prihvaćen za tisak 6. veljače 2002.

Mario Brdar¹, Rita Brdar-Szabó²

¹ Pedagoški fakultet Sveučilišta u Osijeku
Lorenza Jägera 9
31 000 Osijek

² ELTE, Zavod za germanistiku
Ajtósi Dürer u. 19–21
H–1146 Budimpešta
ritamario@somogy.hu

VLASTITA IMENA IZMEĐU METONIMIJSKE SCILE I METAFORIČKE HARIBDE

U središtu pozornosti u ovom će prilogu biti neka vlastita imena koja primarno označavaju osobe i zemljopisne pojmove poput gradova ili njihovih dijelova odnosno država ili njihovih sastavnih dijelova. Osim u ovoj primarnoj porabi ove imenice mogu figurativno funkcionirati i kao metafore ili kao metonimije te se odnositi na entitete semantičkim opsegom uže ili šire od imena, a u svakom slučaju kvalitativno različite entitete jer pripadaju različitim kognitivnim domenama ili poddomenama unutar jedne matične domene.

U ovom nam je radu namjera ispitati na materijalu uglavnom iz engleskog, ali i iz njemačkog, hrvatskog i mađarskog jezika (1) može li se metonimijska i metaforička poraba vlastitih imena lučiti ne samo načelno nego i u konkretnim primjerima te (2) gdje je tu mjesto antonomazije kao tropa. Pokazat ćemo da poteškoće na koje nailazimo u traženju odgovora na ta dva povezana pitanja izvire iz neprimjerenoga pojmovnog aparata tradicionalne retorike i stilistike. Potpuniju nam sliku ovih pojava pruža pojmovni aparat kognitivne lingvistike. Oboružani suvremenom koncepcijom metafore, metonimije te konceptualne integracije kao temeljnih kognitivnih procesa, u stanju smo na puno precizniji i bogatiji, ali istovremeno dosljedan način modelirati ne samo temeljne oblike metaforičke i metonimijske porabe vlastitih

imena nego i složenije pojavne oblike u kojima dolazi do međudjelovanja ovih procesa.

Naša će argumentacija u prilog gore navedene tvrdnje ići sljedećim putem. U drugom dijelu prvo dajemo pregled tradicionalnih definicija metafore i metonimije, a zatim ih pojmovno određujemo kao kognitivne procese preslikavanja. U trećem dijelu na nekoliko izabranih primjera pokazujemo da su neki slučajevi figurativne porabe vlastitih imena koji se na prvi tren doimaju poput jednostavne metafore ili metonimije zapravo metaftonimije, rezultati međudjelovanja ta dva kognitivna procesa. Priznavanje doprinosa oba procesa rezultira prepoznavanjem puno bogatijega višeslojnog značenja. U četvrtom dijelu razmatramo status antonomazije kao posebne figure te pokazujemo kako se ona može reducirati na metonimiju i metaforu. Jedan se tip može doista bez većih poteškoća utopiti u metonimiju kao poseban oblik temeljne metonimije. Klasični primjeri za drugi tip, međutim, protuslove klasičnoj definiciji. Analiza naših primjera u duhu kognitivne lingvistike pokazuje da kontradikcija nestaje kada se prizna da se i ovdje radi o međusobnoj podjeli rada metafore i metonimije, tj. metaftonimiji.

2. Metaforička i metonimijska poraba vlastitih imena: tradicionalni pristup i kognitivna lingvistika

Kao što smo spomenuli u uvodnom dijelu, u središtu pozornosti u ovom su prilogu vlastita imena u metaforičkoj i metonimijskoj porabi. Sljedeća dva niza engleskih primjera iskoristit ćemo kako bismo ukratko pokušali prikazati najvažnije sličnosti i razlike između tih dviju pojava:

- (1) a. Kazakhstan is next *Kuwait*.
- b. I felt right then and there I had met my *Waterloo*. (OED)
- c. Thailand has become the tourist *mecca* of Asia. (Collins COBUILD)
- d. In the next match, the boxer met with his *Waterloo*.
- e. Americans are fascinated by the grandeur and heroism of World War II in part because modern life seems relatively tame and safe today. There is no *Hitler* or *Tojo* looming on the horizon.
- f. Humboldt is the *Shakespeare* of travelers – as much superior in genius to other travellers as Shakespeare to other poets. (OED)
- g. Experts claimed that teachers had to be *Einstein*, *Marie Curie* and *Linford Christie* rolled into one to help children grasp the new national curriculum. (Collins COBUILD)

- h. At fruit picking time there is a regular colony of *Tarzans* disporting themselves in the branches. (OED)
- (2) a. Although the *United States* has not ever signed the Ottawa Accords, it has found ways to make its land mines self-destruct or deactivate.
- b. The stumbling block remains *the reluctant United States*. President Bill Clinton signed up to the Rome statute just before leaving office, but many suspect that American involvement in the court is destructive. *The United States* demands, for example, a guarantee that American soldiers will never be put on trial, which even its closest allies reject as incompatible with the rule of law.
- c. *Beijing* was outraged, and it looked like *Washington* had done it all on purpose.
- d. If *Beijing* doesn't get anything substantial from Bush at the summit in Shanghai, such as a reaffirmation of U. S. support for the one-China policy; it might harden its policy toward *Washington* and *Taiwan*.
- e. Stepashin admits he's heard the rumors, but no one – except perhaps the notoriously capricious Yeltsin himself – can predict the *Kremlin's* next move.
- f. *Hollywood's* angst over depicting the attack on Pearl Harbor for the Japanese is nothing compared with *Tokyo's*.
- g. James Wire, who is now 82 years old, thinks that making a movie about *Pearl Harbor* is “great” because it's a warning: “Americans have become complacent,” he told NEWSWEEK. “They think it can't happen now. But it can.”
- h. In those days you could buy a *Picasso* for £300.
- i. *Stalin* deported Catholic clergy to Siberia.
- j. Many of us remember that it was Britain that held off *Hitler* while we dithered, and that the special relationships between our countries was the glue that held the NATO alliance together during the darkest day of the Cold War.

U prvom se nizu primjera radi o metaforičnim izrazima, dok primjeri (2) a.–j. ilustriraju metonimijsku porabu vlastitih imena.

Metaforama i metonimijama se jezikoslovlje bavilo još od antičkih vremena, no sve do prije nekoliko desetljeća, tj. sve do pojave kogni-

tivne lingvistike kao skupa srodnih lingvističkih modela, one su bile tretirane kao stilske odnosno pjesničke figure koje rezultiraju prenesenim značenjem (tj. jedna se riječ rabi umjesto druge) te su praktično svi njihovi aspekti osim leksičkih bili zanemareni. Kao primjer tradicionalnog pristupa navodimo neke od definicija koje možemo naći u leksikografskim djelima poput rječnika ili enciklopedija s najvećom tradicijom u anglosaksonskoj kulturi kao što su *Oxford English Dictionary* (OED), *Merriam-Webster Unabridged Dictionary* (MW) te *Encyclopedia Britannica* (EB):

Metafora:

- (3) a. The figure of speech in which a name or descriptive term is transferred to some object different from, but analogous to, that to which it is properly applicable; an instance of this, a metaphorical expression. (OED)
- b. metaphor, figure of speech that implies comparison between two unlike entities, as distinguished from simile, an explicit comparison signalled by the words "like" or "as." (EB)
- c. a figure of speech in which a word or phrase denoting one kind of object or action is used in place of another to suggest a likeness or analogy between them (as in *the ship plows the seas* or in *a volley of oaths*): an implied comparison (as in *a marble brow*) in contrast to the explicit comparison of the simile (as in *a brow white as marble*). (MW)

Metonimija:

- (4) a. A figure of speech which consists in substituting for the name of a thing the name of an attribute of it or of something closely related. (OED)
- b. metonymy, (Greek: "change of name," or "misnomer"), figure of speech in which the name of an object or concept is replaced with a word closely related to or suggested by the original, as "crown" for "king" ("The power of the crown was mortally weakened") or an author for his works ("I'm studying Shakespeare")... Metonymy is closely related to synecdoche, the naming of a part for the whole or a whole for the part, and is a common poetic device. (EB)
- c. a figure of speech that consists in using the name of one thing for that of something else with which it is associated (as in *spent the evening reading Shakespeare, lands belonging to the*

*crown, demanded action by City Hall, ogling the heavily mas-
caraed skirt at the next table): use of one word for another that
it may be expected to suggest. (MW)*

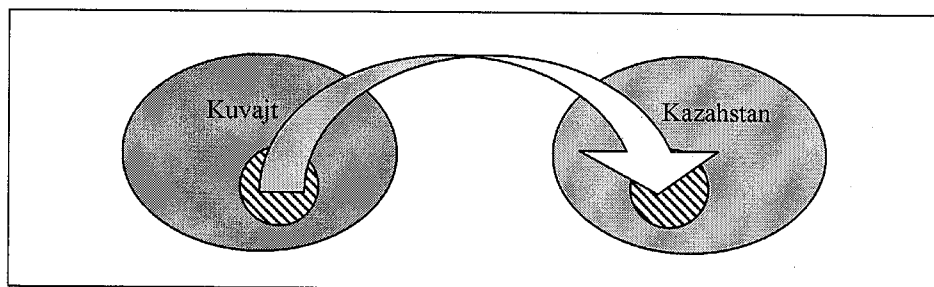
Kognitivni lingvisti shvaćaju metaforu i metonimiju kao temeljne kognitivne procese prisutne ne samo u jeziku nego u gotovo svim domenama ljudskog djelovanja. U jeziku su konceptualne metafore i metonimije među onim čimbenicima koji u znatnoj mjeri određuju njegov ustroj, ne samo leksički dio sustava nego i gramatički, te su osnovni pokretači jezičnih promjena.

Sam jezični izraz koji nosi metaforičko ili metonimijsko značenje, tj. njegova semantička vrsta (ova ili ona vrsta vlastitog imena) ili gramatička pripadnost (imenica ili glagol), nikako ne može odrediti o kojoj se vrsti preslikavanja radi, iako mogu korelirati s njom. Metonimije se tako tradicionalno najlakše uočavaju kada se radi o imenskim izrazima. No, dok je (1) d. primjer za metaforu, sljedeći je navod koji sadrži isto ime mjesta, *Waterloo*, primjer za metonimiju:

(5) After *Waterloo*, trade and industry surged again.

Isto tako *Hitler* u primjeru (1) d. oprimjeruje metaforičko preslikavanje, a isti imenski izraz u (2) j. pak metonimiju jer se zapravo odnosi na vojnu silu kojom je Hitler zapovijedao.

Bit je razlike između tih dvaju procesa tip preslikavanja te broj i hijerarhijski odnos uključenih konceptualnih domena ili idealiziranih kognitivnih modela (IKM). Kod metafora se radi o selektivnom preslikavanju dijela strukture iz jedne konceptualne domene (ili jednog IKM-a) na odgovarajuću strukturu u drugoj, hijerarhijski ravnopravnoj, konceptualnoj domeni (odnosno drugom IKM-u), pri čemu se preslikavanje obično zasniva na sličnosti:

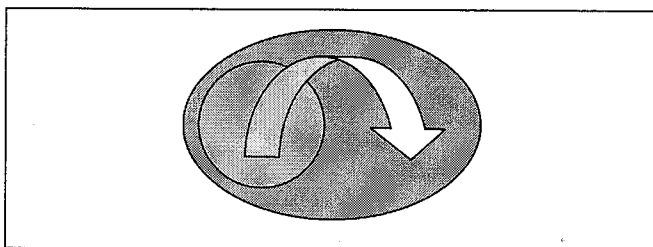

Metaforičko preslikavanje

Konkretno, u prvom primjeru, u (1) a., konceptualna domena u kojoj je Kuvajt, sa svim svojim elementima značenja (uključujući i enciklopedijsko znanje), mobilizirana je u konceptualizaciji određenog svojstva koje se pripisuje Kazahstanu. U tijeku preslikavanja, naravno, dolazi do izbora značenjskih elemenata, tako da se radi samo o djelomičnom preslikavanju. Relevantna se korespondencija uspostavlja na temelju činjenice da obje zemlje raspolažu znatnim količinama nafte. Konceptualna domena u kojoj je Kazahstan selektivnim preslikavanjem dobiva bogatiju strukturu, tj. pridodaju joj se elementi iz domene Kuvajta koji tu zemlju povezuju s velikim bogatstvom, raskošnim načinom života (barem jednog sloja stanovnika), velikim stranim ulaganjima i pojavom stranih tvrtki, te općenito brzi razvoj infrastrukture.

Slično se daju analizirati i ostali primjeri. U primjeru (1) d. riječ je o nekom događaju, tj. teškom porazu boksača, koji se slikovito uspoređuje s Napoleonovim porazom u bici kod Waterlooa. U obje domene imamo dva suparnika u borbi od kojih jedan pobjeđuje, a drugi je poražen. Porazeni boksač odgovara poraženom Napoleonu. Selektivnost se preslikavanja očituje u tome da je sukob u polaznoj domeni rat, a u ciljnoj domeni koju *Waterloo* dodatno strukturira sukob je sportsko natjecanje. U tom sportskom susretu postoje suci, kako onaj u ringu, tako i bodovni suci, u ratu sudaca nema, osim pobjednika koji diktira uvjete poraženomu. Još je uočljivija razlika u broju sudionika borbe: Napoleon je vojskovođa te ima cijelu armiju na raspolaganju, dok je boksač u borbi sam (zanemarimo li pomoć sekundanta ili trenera). Kad kažemo da je Napoleon poražen, zapravo rabimo metonimiju jer je on poražen skupa sa svojom vojskom. Prema tomu kolika je njegova fizička uloga u samom odvijanju sukoba, njemu bi u ciljnoj domeni prije odgovarali trener ili sekundant.

Metonimijsko se pak preslikavanje odvija unutar jedne konceptualne domene, tako da najčešće dio strukture zamjenjuje cijelu strukturu (što je sinegdoha), no moguće su drugačije situacije, da cijela struktura zamjenjuje jedan dio, ili da jedan dio strukture stoji umjesto nekoga drugog dijela, pri čemu se može raditi i o poddomenama unutar matične konceptualne domene. Taj se konceptualni proces zasniva na dodiru ili bliskosti, tj. asocijaciji. Bliskost može biti prostorna, pa se radi o suprisutnosti elemenata povezanih metonimijom, ili pak vremenska, gdje se radi o međusobnom slijedu elemenata povezanih metonimijskim preslikavanjem:

Metonimijsko preslikavanje tipa DIO CJELINE UMJESTO CJELINE

U primjerima (2) c. i d. nalazimo metonimijsko preslikavanje koje teče u obrnutom smjeru nego što je to slučaj u gornjoj shemi. Nazivi glavnih gradova Kine i SAD-a, *Beijing* te *Washington*, rabe se da označe institucije političke vlasti u najširem značenju, tj. tijela koja stoluju u glavnim gradovima, ovdje kinesku i američku vladu, s predsjednikom na čelu (CJELINA UMJESTO DIJELA CJELINE). Tom se istom imenicom može, kao posebnom vrstom metonimije, sinegdohom, referirati i na cijele države (što shematski prikazuje gornji crtež), ili se pak, obratno, imenovanjem države kao u (2) a. i b., gdje dvaput nalazimo *the United States*, onda i u (2) d. imenicom *Taiwan*, može misliti na institucije političke vlasti, najčešće vladu. Primjer (2) b. zanimljiv je i stoga što se u njemu spominje predsjednik Bill Clinton koji pri potpisu ugovora pravno zastupa vladu odnosno državu, te se tako i to vlastito ime može koristiti kao metonimija. U primjeru (2) e. mjesto u kojem se nalazi institucija vlasti još je preciznije određeno kao dio glavnoga ruskoga grada.

3. Vlastita imena u figurativnoj porabi: metonimije ili metafore?

Metaforu se i metonimiju uspješno može lučiti pomoću navedenih kriterija pod uvjetom da se jednoznačno može utvrditi broj uključenih konceptualnih domena odnosno idealiziranih kognitivnih modela i na čemu se preslikavanje temelji. U nekim je slučajevima zaista lako utvrditi da je riječ o metonimiji ili metafori jer se uočava općenita korelacija između tipa preslikavanja i njihove sintaktičke funkcije. Metonimije, barem one referencijalnog tipa, uglavnom funkcioniraju kao rečenični dijelovi, tj. nominalni izrazi u službi subjekta, objekta ili neke priložne oznake. Metafore se puno češće nalaze u predikativnoj službi kao predikatna imena ili imenski dijelovi predikata.

Na prvi se pogled može učiniti da je puno lakše naći primjere za metaforičku porabu vlastitih imena koja označavaju osobe nego za njihovu metonimijsku porabu. Tomu je jedan od mogućih razloga što takve metonimije prati i rekategorizacija vlastitog imena u apelativ (v. Filipović 1992). Takva je rekategorizacija manje upadljiva kod vlastitih imena u metaforičkoj porabi (no usporedi primjer (1) c.), pogotovo kada se radi o imenima osoba (v. primjer (16) c. dolje). To se odražava i u pravopisnim konvencijama, jer se te metafore i dalje pišu velikim slovima, dok se metonimije koje prati rekategorizacija u apelativ u mnogim jezicima pišu malim slovima za razliku od metonimija bez rekategorizacije.

No puno je značajniji razlog prividnoj manjoj zastupljenosti imena osoba kao metonimija to što one ostaju neprimijećene. S jedne strane metonimijskim procesima stalno i u tolikoj mjeri izloženi u svakodnevnom životu da ih većinu i ne primjećujemo, tj. doživljavamo ih kao nešto posve normalno: kada kažemo da smo počeli knjigu, zapravo mislimo da smo počeli čitati knjigu, kada kažemo da smo uživali u filmu, želimo reći da smo uživali gledajući film, kada nekog pitamo ima li sat, ne zanima nas uistinu ima li ta osoba aparat za mjerenje vremena, nego želimo da nam kaže koliko je sati, a kada kažemo da smo popili čašicu previše, mislimo da smo popili previše tekućine koja je bila u čašici, i sl.

S druge strane, metonimijska se preslikavanja odvijaju unutar jedne domene, ili dvije domene unutar jedne matične domene, pa je konceptualna udaljenost između referenta izraza koji se rabi i intendiranog referenta manja nego kod metaforičnog preslikavanja. Drugim riječima, kod metafora je odmak veći i time uočljiviji, a metonimije često prolaze neprimijećene. U primjeru poput:

(6) Taj me prizor prgonio tjednima.

vjerojatno bismo bili skloni pomisliti da se radi o nefigurativnom jeziku, tj. da svi izrazi imaju svoje doslovno značenje. Ako bismo baš bili prisiljeni nagađati da se negdje radi o figurativnom značenju, vjerojatno bismo prvo pomislili da se radi o personifikaciji, tj. metaforičnoj interpretaciji subjektivnog izraza: taj se prizor prikazuje kao živo biće. No, za to objašnjenje putem metaforizacije bili bismo prisiljeni uvesti neku posebnu vrlo specifičnu metaforu ((VIZUALNI) DOGAĐAJI SU ŽIVA BIĆA) koja se ne bi leksikalizirala gotovo nigdje drugdje, a i teško bi ju bilo vezati uz neku općenitiju, globalnu metaforu koja bi ju motivirala, pa je već i zbog toga sumnjiva. Uz mali mentalni napor

postajemo međutim svjesni da se možda radi o metonimiji gdje je govornika progonila pomisao na spomenuti prizor. Ta se metonimija itekako daje motivirati metonimijom ENTITET UMJESTO NJEGOVE MENTALNE PREDODŽBE, a onda i globalnijim metonimijama tipa STIMULUS UMJESTO MENTALNOG PROCESA ili UZROK UMJESTO POSLJEDICE. Uostalom, to je u biti isti kognitivni proces koji se u nama odvija kada videći crvenilo na nečijem licu zaključujemo o prisutnosti neke emocije, ljutnje, radosti i sl.

Kao što vidimo, u praksi se pojavljuje cijeli niz problema pri razlikovanju metafore i metonimije jer je često vrlo teško ustanoviti na čemu preslikavanje počiva, na sličnosti ili bliskosti, s time da su i jedan i drugi tip preslikavanja vrlo neprecizno određeni. Isto tako izvor poteškoća može biti nemogućnost ustanovljavanja radi li se o dvjema hijerarhijski ravnopravnim domenama ili o poddomenama unutar jedne matične domene.

Kod figurativne porabe nekih vlastitih imena ponekad nije jasno na prvi pogled, a ponekad čak ni nakon pomnijeg ispitivanja, radi li se o metafori ili o metonimiji zbog činjenice da metafora i metonimija mogu stupiti u interakciju, čime nastaje metaftonimijski sklop (v. Goossens 1990). Takav metaftonimijski sklop može imati i više od jednog sloja, a polazište može biti bilo metafora bilo metonimija. Goossens ustanovljuje da su u njegovu korpusu frazema za jezično djelovanje koji sadrže izraze za dijelove tijela najčešće metafore iz metonimije, a ostali su tipovi ili rijetki (metonimija unutar metafore, metafora unutar metonimije, demetonimizacija u metaforičkom kontekstu) ili nepotvrđeni (metonimija iz metafore), iako je i ovaj zadnji tip teoretski moguć. Sljedeći frazemi su neki od Goossensovih (1990: 332) primjera za metaforu iz metonimije:

- (7) a. beat one's breast
b. to be close-lipped.

Metonimijski temelj u prvom primjeru je sastavni dio kršćanskog obreda priznavanja grijeha. Drugim riječima, udaranje šakom o prsa kao dio zamjenjuje cijelu kompleksnu radnju. Na sljedećoj razini ta metonimijski aktivirana radnja služi kao polazna domena pomoću koje se strukturira druga domena na temelju sličnosti, tj. frazem označava glasno i javno iskazivanje žaljenja općenito, koje može dijelom biti samo hinjeno. U drugom primjeru usne kao jezični organ metonimijski predstavljaju govor odnosno jezičnu djelatnost uopće (kao i drugi jezični organi, npr. *jezik*). Sastavljene usne metonimijski označavaju odsut-

nost bilo kakva izričaja, tj. šutnju, a šutnja se metaforički može dalje tumačiti i kao neizražavanje mišljenja ili stava o nekom pitanju.

Ovaj tip metaftonimije, koji je najčešći u Goossenovu istraživanju, potvrđen je i u mnoštvu naših primjera. Značajno je da nismo kod figurativne porabe vlastitih imena, kao ni Goossens kod frazema s dijelovima tijela, potvrdili ni jedan slučaj metonimije iz metafore. U ostatku ovog dijela priloga analizirat ćemo nekoliko primjera metafore iz metonimije koje smo pronašli u našem korpusu.

U prvom primjeru koji ćemo analizirati, ime je pisca, *Dante*, metonimijski uporabljeno da bi se označilo njegovo djelo:

I've been down to view the wreckage twice so far, and it's much worse than it looks on TV, *a landscape out of Dante*.

Takva poraba imena umjetnika ili neke druge vrste autora da se označi pojedino ili cjelokupno djelo nije nikakva rijetkost:

- (9) a. Uživam u *Mozartu*.
- b. Kaže da mu je *Shakespeare* dosadan.
- c. *Kant* is difficult to read.
- d. Einführung zu *Gadamer* [naslov knjige].

U svim se tim primjerima vlastita imena odnose ili na cjelokupno djelo, (9) b. i c. i d., ili na jedno od djela koje nije točnije određeno, (9) a. U primjeru (8) na temelju konteksta ipak zaključujemo da se ne radi o cjelokupnom Danteovu djelu, već o točno određenom dijelu jednog djela, tj. *Paklu* iz njegove *Božanske komedije*.

Možemo se zapitati otkud nam taj zaključak, ako se radi o čistoj metonimiji. Odgovor je u činjenici da se u tom primjeru radi o metaftonimiji, tj. o suradnji metonimije i metafore, te da ova potonja omogućava taj posredan zaključak o specifičnom djelu. Navod (8) je dio novinskog napisa koji opisuje prizor u blizini srušenih zgrada Svjetskoga trgovačkog centra u New Yorku poslije napada 11. rujna 2001. godine. Cijela sintagma koja uključuje i imenicu *landscape* je zapravo eliptična usporedba, *a landscape as if out of Dante*, pa se tako radi o metafori u čijem je temelju metonimija. Imenica *landscape* nije sama metafora već samo pomaže pri identifikaciji ciljne domene. Raspoložući istom količinom znanja o situaciji, vjerojatno bismo na jednak način, kao metaforu iz metonimije, mogli protumačiti i još kraći izričaj:

- (10) I've been down to view the wreckage twice so far, and it's much worse than it looks on TV, *a real Dante*.

Jednako je zamršen i primjer koji govori o uglednom američkom političaru koji je iznenada odlučio napustiti svoju stranku te ju tako doveo u situaciju da u Kongresu više nema većinu:

- (11) Jeffords's *road to Damascus* was paved with legislative substance.

Ovdje problemi djelomice potječu iz činjenice da je cijeli izraz već idiomatizirana metafora. *Put za Damask* je u zapadnom svijetu metafora za trenutno preobraćenje, tj. brze radikalne zaokrete i promjene opredjeljenja, temeljenom na iznenadnom buđenju savjesti. Tako spominjući biblijski događaj, govorimo o događaju u životu navedenog političara. No valja uočiti da frazem, tj. naše konvencionalizirano znanje o frazemu, zapravo uključuje puno više. Radi se o trenutnom događaju koji je imao svoju predigru, Savlovo proganjanje kršćana, te, što je još važnije, i epilog: činjenicu da je sv. Pavle, radeći po svojoj kršćanskoj savjesti, ostatak života proveo čineći suprotno, tj. šireći vjeru u Isusa, o čemu svjedoče njegove poslanice. Mogli bismo reći da se radi o imenovanju samo jednog dijela složenog scenarija ili IKM-a, a da se zapravo razumijeva cjelina, te je tako riječ o metonimijskom preslikavanju tipa DIO UMJESTO CJELINE. To znači da je i opet u temelj metafore ugrađena metonimija. Situacija je u ovom primjeru dodatno zamršena činjenicom da je cijela rečenica zapravo isprepletanje dvaju frazema, jer u pozadini prepoznajemo aluziju na uzrečicu:

- (12) The road to hell is paved with good intentions. (Put u raj je popločan dobrim namjerama.)

čija je funkcija da dodatno ukaže na ozbiljnost epiloga, tj. teška situacija u kojoj je političar izložen napadima bivših stranačkih kolega uspoređuje se s paklom, što implicira torturu, a to je opet u korespondenciji sa situacijom sv. Pavla kojega su Židovi slično napadali.

Sličan je i sljedeći primjer:

- (13) The risk is that scattered American units would find themselves fighting multiple *mini-Mogadishus*.

Ovdje se radi o situaciji u kojoj se potencijalni sukobi kojih se Amerika pribojava uspoređuju s neslavnim završetkom naivno započete i nepripremljene misije UN-a bez jasno postavljenih ciljeva i točno određenih prerogativa u Somaliji krajem 90-ih godina koju su predvodili Amerikanci. Povlačenju je prethodilo ulijetanje vojnika UN-a u zasjedu

lokalnih gospodara rata u Mogadishu, što je završilo velikim brojem žrtava na strani UN-a, među kojima je bilo puno Amerikanaca. Cijeli taj scenarij događanja upravo iznesen, tj. metonimijska pozadina, potreban je da bi se shvatila metafora.

4. Antonomazija: metonimija ili nešto drugo?

Spomenimo u nastavku ovog pokušaja razgraničenja metafore i metonimije, odnosno prikaza njihova zajedničkog djelovanja i problem razlikovanja metonimije i metafore od jedne druge tradicionalne figure. Antonomazija se (latinski *pronominatio*) koji put tretira kao samostalna figura, a koji put kao podvrsta perifraze ili sinegdohe, a time onda kao poseban slučaj metonimije:

“Die Antonomasie (pronominatio; ἀντονομασία) ist eine auf Eigennamen (...) angewandte Variante (...) der Periphrase (...) und der Synekdoche (...)” (Lausberg 1990: 71).

“Antonomasie (antonomasia, pronominatio): Sonderfall von Periphrase bzw. Synekdoche, ...” (Plett 1991: 73).

Zapravo se mogu razlikovati dvije vrste antonomazije (v. Plett 1991: 73, Benčić 1995). Kod prave ili antičke antonomazije dolazi do zamjene vlastitog imena (u pravilu imena osoba ili mjesta) perifrazom ili apelativom (14), a kod vosijanske (nazvane po retoričaru i gramatičaru G. J. Vossiusu ili Vossu), tvrdi se u literaturi, radi se o obratnom slučaju, tj. o zamjeni apelativa vlastitim imenom (15):

- (14) a. *divum pater atque hominum rex* ‘otac bogova i ljudi’ (Aen, I, 65) → Jupiter
b. *Romanae eloquentiae princeps* ‘prvak rimskog govorništva’ → Ciceron
c. vječni grad → Rim
d. Sin Čovječji → Isus Krist
e. velika bara → Atlantski ocean
f. otac domovine → Ante Starčević
g. *die Heilige Stadt* → Jeruzalem
h. *Land der Fjorde* → Norveška
i. *der Führer* → Adolf Hitler
j. *the Bard of Avon* → Shakespeare

- k. the son of Joseph → Isuis (Milton)
- l. a legnagyobb Magyar 'najveći Mađar' → István Széchenyi
- m. Árpád hona 'Árpádova domovina' → Mađarska

- (15) a. novi Adam → Isus Krist
b. druga Eva → Marija
c. Spree-Athen → Berlin
d. Elb-Florenz → Dresden.

Ako se kod toga drugog podtipa doista radi o zamjeni apelativa vlastitim imenom, onda se i on može mirno podvesti pod metonimiju, te tako nema potrebe za postuliranjem posebne figure.

Mogli bismo pomisliti da je ono što antonomaziju čini posebnom i različitom od metonimije i metafore činjenica da se uvijek radi o vlastitom imenu, ili kao polazištu ili kao intendiranom referentu. To se izrijeком navodi kao dio gore navedene definicije koju daje Lausberg, a slično je i kod drugoga suvremenoga njemačkog retoričara, Pletta (1990: 73), kada govori o dvama tipovima:

“... der in zwei Formen verwirklicht wird: als Substitution eines bekannten (mythologischen, historischen) Eigennamens durch ein charakteristisches Attribut seines Trägers oder als Substitution eines Appelativs durch den Eigennamen eines hervorragenden Repräsentanten (sog. Vossianische Antonomasie).”

Uključenost vlastitih imena je neizostavni dio definicija i mađarskih stručnjaka o retorici (v. Szörényi i Szabó 1997: 139).

Ni metafora ni metonimija ne pokazuju takvu vrstu ograničenja, npr. kod metafore ključni element i jedne i druge konceptualne domene može biti apelativ. No nerijetko se i antonomazija shvaća u nešto širem opsegu, kao što to svjedoče neke rječničke definicije:

- a. The substitution of an epithet or appellative, or the name of an office or dignity, for a person's proper name, as *the Iron Duke* for *Wellington*, *his Grace* for an archbishop. Also, conversely, the use of a proper name to express a general idea, as in calling an orator a *Cicero*, a wise judge a *Daniel*. (OED)
- b. 1: the substitution of another designation for a common, obvious, or normal one: as a: the use of an official title or an epithet in place of a proper name (as *his honor* for *Judge Doe*) or ordinary appellative (as *chief executive* for *the president*) b: the use

of a proper name to designate a member of a class (as a Solomon for a wise ruler); also: the making of a common noun or verb from a proper name (as *pasteurize* from *Pasteur*)

2: the giving of a proper name (as to a character in fiction) that names or suggests a leading quality (as *Squire Allworthy*, *Doctor Sawbones*). (MW)

Kao što vidimo, može se raditi o odnosu apelativa i izraza kojim se oslovljavaju osobe, ili o odnosu dvaju apelativa.

Nizovi primjera pod brojevima (14) i (15) iskazuju dovoljno sličnosti ne samo s metonimijom nego i s metaforom da se dovede u pitanje potreba postuliranja antonomazije kao posebne pojave. Uostalom, osim konceptualne metafore i metonimije u okviru kognitivno-lingvističkog modela nema potrebe za uvođenjem nekih drugih posebnih kognitivnih procesa čiji bi rezultati odgovarali mnoštvu drugih tradicionalnih tropa.

Držimo da se kod prave ili antičke antonomazije opravdano može tvrditi da je riječ o posebnom obliku metonimijskog preslikavanja jer se imenuje jedno istaknuto i relevantno svojstvo kako bi se ukazalo na nositelja svojstva. U nekim slučajevima, čini se, radi se i o višeslojnim metonimijama (engl. *chained or multi-tier metonymies*, v. Radden 2001, te Brdar-Szabó i Brdar 2001). Posljednji je mađarski primjer, (14) m., gotovo nemoguće analizirati kao jednostavnu metonimiju, prethodno je nužno aktiviranje submetonimije u kognitivnoj domeni oko vlastitog imena, tj. Árpáda kao poglavice koji je doveo pretke Mađara u njihovu današnju domovinu u vrijeme (krajem 9. stoljeća) koje se u mađarskoj povijesti doslovno naziva Zaposjedanje zemlje (mađ. *honfoglalás*, njem. *Landnahme*). Slično bi moglo biti i s bardom s Avona, s obzirom na to da je potpuni naziv Shakespeareova rodnog grada Stratford-upon-Avon. Naziv rijeke Avon kao dio domene pobuđuje cijelu nadređenu domenu u kojoj je grad, a onda se povezuju domene barda i spomentoga grada, te se tako dolazi do zaključka o Shakespeareu.

Situacija je, međutim, puno zamršenija kod vosijanske antonomazije. Kao prvo, primjeri koji se tradicionalno navode nikako ne odgovaraju definiciji prema kojoj se apelativ zamjenjuje vlastitim imenom (*individuum pro specie*). Zapravo, kao što je razvidno iz gornjih primjera, intendirani je referent mnogo bolji primjer vlastitog imena od polaznog izraza, *novi Adam* i *druga Marija* su bliži apelativima nego vlastitim imenima. Neizravno o nejasnoćama glede ovog podtipa svjedoči i tvrdnja koju nalazimo kod Pletta (1990: 73) odmah nakon definicije:

“Antonomasien sind bis zu einem gewissen Grade ängstlich; sie setzen historisches bzw. mythologisches Wissen voraus. Der Rezipient wird auf eine Suchreise geschickt, deren Inventio ihn um eine weitere Dimension bereichert entläßt.”

Vjerojatno je jedan od izvora problema što se tropima prilazilo mehanički (pa stoga Voss vidi antonomaziju kao reverzibilnu, što bez propitivanja preuzimaju kasniji retoričari) i statički kao čisto leksičkoj pojavi pa onda uzimalo primjere izvan konteksta, pri čemu se kod antonomazije uloga epiteta poput *novi* ili *druga* potpuno isključivala iz razmatranja, a ujedno se i gubilo iz vida da se većina tih izraza rabi predikativno, tj. kao predikatno ime ili dio predikata (npr. kao direktni objekt i sl.), a puno rjeđe kao subjekt. Razmotrimo još nekoliko svježih primjera iz raznih jezika koji to potvrđuju:

(16) a. *Hegel der Bundesrepublik* [naslov novinskog članka]

Der Gegenwartsklassiker Habermas ist auch ein wenig zum Staatsphilosophen geworden, zum *Hegel der Bundesrepublik Deutschland*.

b. *Der Lessing der Kunst* [naslov novinskog članka]

... Durch Erwin Panofsky und zuletzt durch Gombrich ist sie es geblieben. Die *Kunstgeschichte* hat *ihren Lessing* verloren.

c. Bozanić: I danas treba braniti malene od *heroda koji ne ljube život* [naslov novinskog članka]

U nedjelju je u zagrebačkoj katedrali nadbiskup Josip Bozanić predvodio misno slavlje u povodu Bogojavljenja ili Sveta tri kralja i pozvao vjernike da im taj blagdan pomogne odbaciti opasnosti površnoga kršćanskog života punog straha pred zahtjevima koje postavlja Bog i njegova ljubav...

Slijedeći primjer triju kraljeva, nadbiskup upozorava kako je i danas potrebno braniti dijete Isusa, braniti malene i slabe, siromašne i bolesne od *mnogih heroda koji ne ljube život*.

d. Régi barátai csak úgy emlegetik, mint magyar Woody Allent. [Stari ga prijatelji spominju samo kao *mađarskog Woodyja Allena*.]

e. Alig egy évvel ezelőtt még így nézett ki Novák Mária Tünde könyve, amit a *Miskolci Bonnie és Clyde* néven a napokban jelentetett meg a Magvető kiadó. [Još prije godinu dana tako je izgledala knjiga Márije Tünde Novák koju je ovih dana pod nazivom *Bonnie i Clyde iz Miskolca* objavila izdavačka kuća Magvető.]

Odnosi postaju jasniji ako pretpostavimo da se i ovdje zapravo radi o metaftonimijama, tj. međudjelovanju metafore i metonimije. Na ovom bismo mjestu htjeli skrenuti pažnju da između većine naših primjera za metaforičku porabu vlastitih imena u (1) te primjera u (15) odnosno (16) gotovo da i nema razlike.

Većina primjera u (1), te svi primjeri u (15) i (16), sadrže neki izraz koji kvalificira vlastito ime (premodifikaciju ili postomodifikaciju, kvantifikator i sl.), te ga zapravo prevodi u apelativ (skrećemo pažnju na činjenicu da je novinar u primjeru (16) c. navodeći riječi kardinala Bozanića riječ *herod* napisao malim slovom, što može biti još jedna indikacija rekategorizacije), pri čemu se aktivira metaforičko preslikavanje tipa 'događaj koji je sličan porazu kod Waterlooa' i sl., a isto napomena vrijedi i za primjere u (15), gdje se aktivira preslikavanje 'kao osoba tipa Adama', 'kao osoba tipa Eve' itd.

Prema Lakoffu i Johnsonu (1980) metaforičko se preslikavanje odvija između dviju konceptualnih domena, izvora i cilja, tako da se dio strukture izvorne ili polazne domene izravno preslikava na ciljnu domenu; za metonimiju je karakteristično da se preslikavanje odvija unutar jedne matične domene. Te domene odgovaraju po svojoj ulozi Fauconnierovim mentalnim prostorima (1994, 1997). Razlika je između dvaju modela što Fauconnier i Turner (1999) polaze od toga da i metafora i metonimija, kao i svaki drugi oblik konceptualne integracije, kao npr. analogija, uključuje ne samo dva odnosno jedan mentalni prostor, već najmanje još dva dodatna. U slučaju metafore, osim dvaju spomenutih prostora, tu su još i generički te integrirani mentalni prostori. No, za Fauconniera i Turnera obadva su prostora koja spominju Lakoff i Johnson polazni ili izvorni prostori, a može ih biti i više od dva. Ti izvorni prostori dijele određene elemente konceptualne organizacije koji se preslikavaju na generički prostor. Drugim riječima, metafora nasljeđuje zajedničke ili korespondentne elemente iz oba izvorna prostora. Lakoffov i Johnsonov model teško može objasniti odakle dolazi središnja premisa metafore. Taj posao u Fauconnierovu i Turnerovu modelu obavlja četvrti, integrirani mentalni prostor u koji se selektivno projiciraju obavijesti iz generičkog prostora te pojavljuju novi, njemu imanentni elementi. Sve te izraze koje smo uočili u primjerima (1) te (15) i (16), a koji kvalificiraju vlastita imena, mogli bismo shvatiti kao otvarače prostora (*space builders* u Fauconnierovoj terminologiji) nužne za metaforičko preslikavanje. Ta je metaforička dimenzija ono što Plett gore nesvjesno naziva putem i potragom koja nas obogaćuje za još jednu dimenziju. Bez metaforičkog preslikavanja sve te

vosijanske antonomazije ne bi imale puno smisla, tj. ne bi se mogle interpretirati na zadovoljavajući način kao puke metonimije.

Izrazi koji nas zanimaju često se doduše pojavljuju u naslovima novinskih članaka kao najave gdje je teško govoriti o nekoj sintaktičkoj funkciji. No u pravilu se izraz opet pojavljuje, poneki put malo modificiran, u samom tekstu, obično na samom kraju kao zaključak ili sažetak cijelog članka, gdje je posve jasno da ne funkcioniraju kao subjekti, već prije kao predikatna imena ili objekti, što je karakteristično za metafore. Tako u primjeru (16) a. izraz *Hegel der Bundesrepublik Deutschland* ne referira direktno na Habermasa na tom mjestu gdje se pojavljuje, tj. jedna imenica ne stoji umjesto druge, već se izvjesno svojstvo predičira o apelativnom referentu (osoba tipa Y) koji nije referencijalno potpuno istovjetan sa subjektom jer povezivanje kopulativnim glagolom često ima i funkciju uključivanja subjekta u (značenjskim opsegom širu) opću klasu referenata (te Fauconnier stoga spone naziva *cross-space connectors*). Pojednostavljeno govoreći, Habermas se prikazuje kao određeni tip osobe.

Tako te antonomazije nedvojbeno iskazuju odlike metafora. Trganjem primjera iz konteksta, kao što se događa u tradicionalnim priručnicima retorike, gubi se jedna dimenzija te stoga pred očima ostaje samo metonimija. Naravno, tvrdnje o metonimijskim temeljima nisu netočne, problem je samo u tome što se time nije ispričala cijela priča.

Druga, ali po redoslijedu prva i dublja pretpostavka za aktiviranje metaforičkog preslikavanja je i opet metonimija, čiji je jedan dio zapravo sastojak klasične definicije antonomazije (*individuum pro specie*), gdje još spominjanje vlastitog imena aktivira i cijeli enciklopedijski okvir ili IKM vezan uz to ime u kolektivnom kulturnom pamćenju. To je ujedno i razlog zašto Plett gore govori o mitološkom ili povijesnom predznanju.

Literatura

Benčić, Ž., 1995: Antonomazija (ur. Ž. Benčić i D. Fališevac), *Tropi i figure*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 189–219.

Brdar-Szabó, R., i M. Brdar, 2001: Manner-for-activity metonymy in a cross-linguistic perspective, Izlaganje na međunarodnoj konferenciji "Cognitive Linguistics in the Year 2001", Łódź, 19–22. travnja 2001.

Fauconnier, G., 1994: *Mental Spaces: Aspects of Meaning Construction in Natural Language*, Cambridge University Press, Cambridge.

Fauconnier, G., 1997: *Mappings in Thought and Language*, Cambridge University Press, Cambridge.

Fauconnier, G., i M. Turner, 1999: Metonymy and conceptual integration (ur. K.-U. Panther i G. Radden), *Metonymy in Language and Thought*, John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia, 77–90.

Filipović, R., 1992: Metonimija u funkciji formiranja anglicizama u europskim jezicima, *Suvremena lingvistika*, 18, 63–72.

Goossens, L., 1990: Metaphtonymy: the interaction of metaphor and metonymy in expressions for linguistic action, *Cognitive Linguistics*, 1, 323–340.

Lakoff, G., i M. Johnson, 1980: *Metaphors We Live by*, The University of Chicago Press, Chicago–London.

Lausberg, H., 1990: *Elemente der literarischen Rhetorik: Eine Einführung für Studierende der klassischen, romanischen, englischen und deutschen Philologie*, Max Hueber Verlag, Ismaning.

Plett, H. F., 1991: *Einführung in die rhetorische Textanalyse*, 8. Auflage, Helmut Buske Verlag, Hamburg.

Radden, G., 2001: The folk model of 'language', *CLEAR, Cognitive Linguistics: Explorations, Applications, Research, New Series*, 6, University of Hamburg, Hamburg.

Szörényi, L., i Z. Szabó, 1997: *Kis magyar retorika: Bevezetés az irodalmi retorikába*, Helikon Kiadó, Budapest.

PROPER NAMES BETWEEN METONYMIC SCYLLA AND METAPHORIC CHARYBDIS

Summary

The paper discusses some metonymic and metaphoric uses of proper names, specifically names of persons and names of places, in English, German, Croatian and Hungarian. It is shown that most of what is traditionally considered to be cases of simple metaphors and metonymies turns out on closer inspection to be metaphtonymies. It is also argued that antonomasia proper can be reduced to metonymy, but that the cases of so-called Vossian antonomasia should also be analysed as metaphtonymies.

Ključne riječi: metafora, metonimija, antonomazija, metaftonimija

Key words: metaphor, metonymy, antonomasia, metaphtonymy